

**MAREK NEKULA, KATEŘINA ŠICHOVÁ (EDS.) (2017):
VARIETY ČEŠTINY A ČEŠTINA JAKO CIZÍ JAZYK.**

Praha: Akropolis

Karel Kulich

Uvedená publikace tvoří první svazek zamýšlené ediční řady *Čeština jako cílový jazyk*. Editory je označena jako sborník, nicméně konzistentností zastřešujícího tématu do jisté míry vykazuje rysy odborné monografie. Svým zaměřením se vztahuje k otázkám, které jsou vysoce aktuální v bohemistice v obecném smyslu, a tudíž překračuje pouhý rámec lingvodidaktiky. Jde o neuzavřenou diskusi nejen úzce odborné, ale i širší veřejnosti, jež se týká zacházení s jednotlivými varietami češtiny. Publikace vznikla na základě pracovního setkání lingvistů a lektorů češtiny pro cizince, které se konalo v září 2015 na univerzitě v Řezně. Obsahuje celkem deset příspěvků. „První dva se věnují otázkám spisovnosti (standardu) z pohledu české gramatiky, respektive praxe české školy. Navazujících osm příspěvků diskutuje obecný didaktický přístup k prezentaci spisovné češtiny a dalších variet v učebnicích češtiny pro cizince.“ (viz závěrečné résumé).¹

Editoři M. Nekula a K. Šichová se v úvodu (s. 7–21) zaměřují především na vymezení stěžejních pojmů, tj. především pojmů varieta (útvár), výuková varieta, žákovská varieta, standard, norma a úzus. Východiskem je zde Nekvapilova definice variety jako „množin[*y*] jazykových prostředků s podobnou sociální distribucí, resp. s podobnou distribucí teritoriální nebo funkční“ (Nekvapil 2016: 1940). Konkretizace výukové variety vyplývá z učebnic a materiálů pro výuku češtiny pro cizince. Jde např. o upřednostňování tvarů *kryju, kupuju, můžu, moct, víc, míň, lidí, turisti* atp. na úkor tvarů *kryji, kupuji, mohu, moci, více, méně, lidé, turisté* a rovněž i záměrné využití internacionalismů či syntaktických modelů blízkých prvnímu jazyku žáků.² Žákovská varieta se vyvíjí v závislosti na stupni osvojení jazyka a v interakci s vnějšími vlivy. Pojmy standard, norma a úzus spojené s otázkou spisovnosti a jazykové kultury jsou autory jednotlivých příspěvků pojmány v souhrnu nejednotně až protichůdně. Opomineme-li nejednotnost ve vymezení spisovnosti či standardu, lze jistou shodu zúčastněných autorů spatřovat v názoru, že využití jednotlivých variet, příp. jazykových prostředků, se řídí především jejich funkcí.

Kontroverzní postoj představuje ve svém příspěvku *Jazykový standard: teorie a praxe na začátku 21. století na příkladu mluvnice češtiny* (s. 23–56) především V. Cvrček, jehož koncept minimální intervence je již znám ze starších článků a z čistě deskriptivní *Mluvnice současné češtiny* (Cvrček a kol. 2010/2015). Na úvodních stranách přináší stručné shrnutí dějin teorií jazykové regulace v českém prostředí a rovněž mapuje vývoj postojů lingvistů k otázce tzv. teorie jazykové kultury. Převažující intervencio-

1 Výraz „v učebnicích“ je autory zřejmě použit jako *pars pro toto*, neboť jde o výukové aspekty v širším smyslu.

2 Vhodnost používání pojmu „žák“ odůvodňuje v poznámce pod čarou S. Škodová (s. 247): „Termín žák používáme jako ekvivalent anglického *learner*, jímž se označuje ten, kdo se učí cizí jazyk, bez ohledu na způsob, věk a instituci, v níž k učení dochází.“

nalistický přístup k české jazykové otázce konfrontuje se zcela opačným postojem, konceptem minimální intervence, jenž je založen na samovolném vývoji jazyka a převážně kvantitativním vyhodnocování korpusových dat. Rozdíl mezi deskriptivismem a preskriptivismem demonstruje na ukázkách z vybraných mluvnic. Upozorňuje na potřebu rozšíření plurality lingvistického popisu jazyka a dále na požadavek uvádění všech frekventovaných jevů a všech statisticky významných gramatických variant v jejich vzájemném poměru. *Mluvnice současné češtiny* (Cvrček a kol. 2010/2015) je v daném kontextu výjimečná právě paralelním uváděním morfologických tvarů, které jsou typické pro mluvený jazyk (srov. s. 35).

Na dalších stranách se autor zabývá kritikou intervencionalismu, polemikou o definici spisovnosti a kritikou nepřipomínání existence obecně českých, příp. i dalších substandardních morfologických tvarů (např. souboru tvarů instrumentálu plurálu) zejména v *Akademické gramatice spisovné češtiny* (Štícha 2013). Zhodnocuje rovněž studii k zamýšlené *Moderní mluvnici češtiny* (Beneš-Prošek-Smejkalová 2013) a v daných souvislostech je připomenut klíčový pojem komunikačněsituační kontext. V závěru příspěvku autor konstatuje, že definice spisovnosti v současných mluvnicích jsou nedostatečně exaktní (s. 52), nicméně na vlastní definici spisovnosti v *Mluvnici současné češtiny* rezignuje (s. 50). Vzhledem k tomu, že se nedá předpokládat, že by koncept minimální intervence v lingvistice zcela převládl, lze Cvrčkovu argumentaci považovat za užitečný podnět, který nutí každého zúčastněného jednotlivce z odborné i širší veřejnosti k tomu, aby si k dané otázce vytvořil i odůvodnil svůj postoj.

J. Svobodová v příspěvku *Pojetí spisovnosti v české škole dříve a dnes* (s. 57–83) hodnotí situaci z hlediska praxe české školy a přístupu didaktiků k dané problematice. V úvodu připomíná výzkum, který proběhl na středních a vysokých školách. Respondenti odpovídali formou polouzavřeného výběru odpovědí na otázku „Co se vám nejvíce vybaví pod pojmem spisovná čeština?“ Z vyhodnocených odpovědí vyplynulo, že s narůstajícím vzděláním respondentů se zvyšuje chápání spisovné češtiny jako souboru rad a doporučení a ubývá chápání daného útvaru coby souboru příkazů a pravidel. Autorka se zmiňuje o skutečnosti, že oborová didaktika češtiny (jako prvního jazyka) sice již před třiceti lety dospěla k žádoucímu pojetí, jež je blízké komunikačnímu obratu v lingvistice, nicméně nedaří se jej důsledně prosazovat z důvodu slabé řídicí a koordinační role MŠMT. V rámci komunikačního pojetí výuky „by spisovnost ovšem nebyla popřena ani vynechána, byla by jen ústrojně začleněna do celého spektra vyjadřovacích možností“ (s. 64). Myšlenka účelného využití variet podle druhu komunikačních situací tvoří jakousi páteř celého sborníku a je inspirativní pro všechny zúčastněné obory. Autorka vyzdvihuje s odvoláním na další autority potřebnost institucionální bohemistiky. Připomíná, že zájem veřejnosti o otázky spojené s volbou jazykových prostředků je doložen vysokou návštěvností Internetové jazykové příručky Ústavu pro jazyk český AV ČR. V závěru je řečeno: „Spisovnou češtinu by mládež už od základní školy neměla ani upřednostňovat jako jedinou možnou, ani zatracovat jako zbytečnou, ale správně ji zařazovat a mít ji „v záloze“ pro svůj život.“ (s. 79).

Příspěvkem M. Hrdličky *Spisovná a obecná čeština ve výuce cizinců* (s. 85–106) se otevírá blok věnovaný otázkám jazykových variet v souvislosti s výukou češtiny jako jazyka cizího. Obor čeština jako cizí jazyk může do dané diskuse přispět cennými argumenty. Autor příspěvku odůvodňuje, proč spisovná čeština zaujímá ve výuce

češtiny pro cizince primární postavení. Spisovná čeština především představuje jediný celonárodní útvar národního jazyka. „Při studiu cizího jazyka je proto obvyklou praxí, že se jinojazyční mluvčí učí primárně právě oné prestižní varietě. [...] To však neznamená, že tito mluvčí nebudou průběžně seznamováni (alespoň po nabytí recepční kompetence) s relevantními formami nespisovnými.“ (s. 91). Autor zastává názor, že smysluplná je funkční a účelná koexistence variet, nikoliv jejich konfrontační prezentace.

V příspěvku je rovněž shrnut vývoj lingvodidaktického přístupu k dané problematice v druhé polovině 20. století, jehož dokladem jsou učebnice češtiny pro cizince staršího data. Skutečně ožehavým problémem z hlediska češtiny pro cizince není existence jazykových variet, ale míšení kódů u samotných rodilých mluvčích. Pokud pronikne v nesignalizované podobě i do učebních textů, cizinci se tím „výrazně ztěžuje rozlišování tvarů spisovných a nespisovných, narušuje jeho schopnost adekvátně přepínat mezi oběma kódy a může vést k nediferencovanému hybridnímu vyjadřování“ (s. 97). Autor se přimlouvá za komplexní a diferencovanou prezentaci variet na vyšších úrovních výuky se zřetelným typografickým odlišením nespisovných variet od variety spisovné. Zároveň varuje před neautentickou prezentací obecné češtiny a rozkolísanou distribucí neutrálního, hovorového, ale i knižního výraziva v učebnicích.

L. Holá v úvodu příspěvku *Běžně mluvená čeština ve výuce češtiny jako cizího jazyka* (s. 107–127) upozorňuje s odvoláním na další autory na nedostatečnou propracovanost metodických zásad užití a prezentace mluveného jazyka. Na dalších stranách cituje z referenčních popisů jednotlivých úrovní osvojení češtiny jako cizího jazyka podle SERR pasáže, jež se vztahují k rozvrstvenosti národního jazyka. Ty sice představují jisté vodítko, je ale třeba zohledňovat i další faktory související především s komunikačními potřebami konkrétních mluvčích. Autorka dále uvádí ukázky dialogů z vybraných učebnic češtiny jako cizího jazyka. Mnohdy se vyznačují neautentičností a ve větší či menší míře též nežádoucím míšením kódů. Neblahé důsledky může rovněž mít osvojení nenáležitě pragmatické strategie, např. otázky *Jak se máte?* v situaci, kdy není rodilými mluvčími užívána. Pět stran autorka věnuje ukázkám prezentace obecně českých gramatických a lexikálních tvarů ve vlastních učebnicích. Mají podobu průběžných poznámek ke gramatickým tabulkám a souhrnného přehledu. V závěru se přimlouvá za nepreskriptivnost a zároveň za funkční a situační přiměřenost při volbě jazykových prostředků.

Autor dalšího příspěvku *Rakouské variety němčiny a čeština jako cizí jazyk* S. M. Newerkla (s. 129–170) sleduje paralely a shodné rysy v rozvrstvení jazyka v rámci střeoevropského jazykového areálu, který představuje obdobný prostor jako např. balkánský jazykový svaz. Zmíněná skutečnost je dána dlouhým historickým soužitím střeoevropských národů. Všimá si např. podobného charakteru jazykově vyjádřené zdvořilosti v češtině a v rakouské němčině nebo hry s jazykovými vrstvami v české a rakouské literatuře. Kulturně-historickou příbuznost obou zemí demonstruje bohatou přehlídkou nejen mezijazykových shod ve všech jazykových plánech, ale i výčtem rakouských osobností s českými kořeny a dalších rakousko-českých kontaktů. Uvedená databáze jazykových paralel a reálií může sloužit k obohacení výuky českého jazyka s adresným zaměřením na Rakušany.

Příspěvek P. Nádeníčka nazvaný *Krátké zamyšlení nad postavením slovtvorby ve výuce češtiny jako cizího jazyka* (s. 171–189) souvisí s tématem sborníku pouze okrajově. Autor nejprve provádí výzkumnou sondu v akvizičním (sub)korpusu CzeSL-SGT. Výběrově a obecně se zaměřuje na chyby cizinců v oblasti tvoření slov. Dostupné údaje o prvním jazyce cizinců a úrovni osvojení češtiny podle SERR nevyužívá. V druhé části příspěvku provádí analýzu prezentace slovtvorby ve třech učebnicích češtiny pro cizince „běžně užívaných v Německu“. V poslední části článku je představeno několik konkrétních cvičení zaměřených na tvoření substantiv pomocí přípony *-árna*. Daný okruh substantiv souvisí se zastřešujícím tématem tím, že se v jeho rámci ocitáme na přechodu mezi standardní a substandardní varietou. Od slova typu *čekárna, tiskárna, sklárna* autor přechází ke tvoření slova typu *prasárna, úchylárna, sprostárna*. Naposledy uvedená slova jsou zde řazena mezi činnosti, ve skutečnosti jde spíše o činy.

R. Hauck v příspěvku *Variety češtiny a čeština jako cizí jazyk v univerzitním slavistickém prostředí* (s. 191–206) sleduje problematiku variet především z pohledu vysokoškolské bohemistiky a srovnávací slovanské jazykovědy. Morfologické a další jazykové segmenty, které se vyskytují v substandardních varietách češtiny, mohou figurovat jako standardní tvary v jiných slovanských jazycích. Autorka dokládá účelné využití znalosti variet ve vysokoškolské výuce slovanské filologie v Německu na řadě konkrétních příkladů (např. funkce původních duálových tvarů či podoba složených adjektiv v současných slovanských jazycích atd.). Čeština na německých univerzitách zpravidla plní roli tzv. dalšího slovanského jazyka, méně často je prvním slovanským jazykem. Zahrnutí variet do výuky slavistů autorka klade do souvislosti se slovanskou interkomprehenzí a rovněž interferencí. Přimlouvá se za zvýšenou míru tolerance vůči jazykovým projevům cizinců a v závěru konstatuje: „Dokud si česká společnost a česká bohemistika ‚institucionálně‘ nevyjasní svůj postoj k obecné češtině, není nutno po cizincích vyžadovat ‚víc‘ než po rodilých mluvčích.“ (s. 204).

Příspěvek K. Šichové *K fenoménu správnosti a standardu v oblasti výuky češtiny pro cizince* (s. 207–246) je zaměřen především na otázku, jak se pojetí normy promítá nejen do teorie tvorby výukových materiálů, ale i do přístupu učitelů k hodnocení žákovských projevů v oblasti češtiny pro cizince. Opírá se o teorii jazykového managementu s odkazem na článek J. Nekvapila (2010), zejména o myšlenku, že „v sociální realitě o užívání jazyka rozhoduje míra moci jednotlivých aktérů“ (s. 209). Autorka provádí výzkum konstruování (výukových) variet jazyka na konkrétním případě hodnocení morfosyntaktických variant *mít na oběd* a *mít k obědu*. Hledání standardní gramatické varianty se ukazuje být složitou záležitostí. Učitelé (učitelky) češtiny pro cizince se účastní výzkumu tím, že v zaznamenané diskusi odůvodňují svůj pedagogický přístup ke konstrukci *mít na oběd* v konkrétním žákovském písemném projevu. Problém je posuzován z hlediska jednotlivých čtyř aktérů tzv. modelu sociálního silového pole standardní variety (Ammon 2005: 33). Jde o jazykové kodexy, modelové texty, odborná stanoviska jazykových expertů a korektury normových autorit. Z autorčiných závěrů vyplývá, že zásadní význam při konstrukci standardu ve výukové praxi mají normové autority, tj. učitelé, kteří ve výuce prosazují či sankcionují užití určitých konkrétních tvarových variant a rovněž učebnice v postavení kvazikodexu. „Učitelé a učebnice tak mnohdy stanovují alternativní, výukovou normu standardu, již ovšem její uživatelé patrně chápou jako standard.“ (s. 239).

Název příspěvku S. Škodové *Podoba variet češtiny v řeči cizinců se zřetelem k ukrajinským mluvčím* (s. 247–271) vypovídá o zaměření výzkumu, jehož výsledky jsou v článku prezentovány. Přínosný je ovšem i autorčin teoretický úvod, v němž je stručně a výstižně shrnuta problematika české jazykové diglosie z hlediska oboru čeština jako cizí jazyk. Připomíná didaktickou, sociální i integrační funkci spisovné češtiny. Konstatuje, že „užívání spisovné češtiny je charakterizováno nejen jako signál formální komunikační situace, ale i jako signál kultivovanosti a sociální prestiže osoby, která tento kód užívá“ (s. 248). V souvislosti se specifickým charakterem výzkumu autorka uvádí a definuje s odkazem na další autory důležitý termín „běžně mluvená čeština“. Sledovaná skupina cizinců zpravidla neprochází institucionalizovanou výukou, češtinu přijímá jako druhý jazyk přímo v českém prostředí a je vystavena oběma jazykovým kódům. Analyzovaná data pocházejí ze zkoušky z českého jazyka na úrovni A1 za účelem získání trvalého pobytu na území ČR. Zajímavé je zjištění, že data z jiného zdroje, tj. ta, která jsou shromážděna v akvizičním korpusu Merlin a pocházejí od účastníků standardizovaných zkoušek z češtiny, jsou téměř výhradně spisovného charakteru. To vypovídá o odlišném sociálním statusu respondentů certifikovaných zkoušek (srov. s. 253). Shromážděná data autorka vyhodnocuje a opakující se jevy rozděluje do kategorií v rovině lexikální, morfologické i v rovinách vyšších, „tj. frazeologické v širokém slova smyslu, větné i nadvětné, ale i funkční“ (s. 268). V závěru autorka konstatuje: „Varietnost tohoto typu je specifická tím, že odhaluje charakteristické rysy mluvené češtiny v neformálních situacích realizovaných rodilými mluvčími, které se však zrcadlí v řeči cizinců, již si češtinu osvojují spontánním způsobem.“ (s. 268).

Autor posledního příspěvku *Zkoušky z češtiny pro cizince a jazykové variety* P. Pečený (s. 273–294) přináší velmi cenné shrnutí faktů vypovídajících o tom, jak se k varietám češtiny stavějí tvůrci a poskytovatelé oficiálních zkoušek z češtiny pro cizince. Při formulaci dílčích výzkumných otázek autor vychází ze sociokognitivního modelu testování podle Cambridge ESOL (2013: 10). Podrobné analýze může být podrobena pouze Certifikovaná zkouška z češtiny pro cizince na úrovni C1 podle SERR, kde se testování zaměřené na nespisovnou češtinu provádí v mezích receptivní kompetence ve dvou úlohách — v subtestu poslech s porozuměním a v gramaticko-lexikálním subtestu. Ostatní zkoušky, tj. Zkouška pro trvalý pobyt v ČR (A1), Zkouška z jazyka pro účely udělování státního občanství ČR (B1) a Certifikovaná zkouška z češtiny pro cizince (A1 až B2) se vztahují k nižším úrovním, na nichž se ověřuje pouze znalost spisovné variety. Autor zhodnocuje zkoušku (s využitím dostupných dokumentů) z více hledisek a odhaluje její nedostatky. Zároveň si je vědom i nelehké pozice jejích tvůrců, kteří musejí zohledňovat celou řadu faktorů. Především jde o omezující faktor SERR, na jehož základě jsou nespisovné variety zařazeny až do úrovně C1. To je v protikladu s jazykovou realitou i se základním požadavkem autentičnosti testových úloh a zkouškových situací. Proces revize specifikací zkoušky směřuje např. k eliminaci úloh, jimiž byla primárně testována znalost nespisovné češtiny, zvláště pak nářečních variet, s nimiž účastník zkoušky mnohdy ani nepřijde do kontaktu.

Z výše uvedených charakteristik jednotlivých příspěvků vyplývá jejich rozmanitý přínos. Všichni zúčastnění autoři se de facto shodují v tom, že vývoj v bohemistice

směřuje k přehodnocení kulturního i didaktického významu substandardních variant, zvláště pak nadnářečního útvaru obecné češtiny. Shoda panuje rovněž v tom, že vodítkem při smysluplné volbě konkrétní vyjadřovací variety je funkční, situační a stylová přiměřenost, a to nejenom u rodilých mluvčích, ale i v oblasti češtiny jako cizího jazyka. Často diskutovaná teorie jazykové kultury bývá v současné době vnímána spíše jako abstraktní pojem, zatímco pojem kultivovaného vyjadřování je zejména lingvodidaktiky většinově přijímán a prakticky zohledňován. Obor čeština jako cizí jazyk má v nastalé situaci tu výhodu, že musí ze své podstaty přistupovat k české jazykové realitě zcela prakticky. Spisovná čeština jako prestižní varieta tvoří východisko a kostru učební koncepce u absolutní většiny tvůrců učebních materiálů. V rámci výuky je vázána na učební, odborný, administrativní, publicistický a částečně též umělecký funkční styl. Substandardní (tedy i nářeční) variety pak mohou být s varietou prestižní (standardní) poměřovány při práci s autentickými řečovými projevy. Z hlediska učitelů a žáků je zcela evidentní potřebnost a užitečnost institucionální bohemistiky, která nabízí spolu s ČNK významnou oporu zejména v didakticky tvůrčí interakci se zmíněnou prestižní (standardní) varietou. Vůči konceptu minimální intervence se obor čeština jako cizí jazyk vymezovat nemusí, dokud je konceptem alternativním, neoficiálním a dobrovolným.

Některé důležité skutečnosti ovšem ve sborníku nebyly výrazně zmíněny. Jde nejenom o významné využití obecné češtiny a dialektů v umělecké literatuře (divadlo, film, próza, poezie, texty písní), nýbrž i možnost kultivovaného veřejného vyjadřování ve funkčních mezích obecné češtiny, k němuž dospívají mnohdy právě umělci. Poněkud opomenutou, a přitom neméně inspirativní oblastí jsou pořady pro děti a mládež, v nichž se užívá převážně spisovná čeština a má zde do jisté míry své opodstatnění.³

Na tomto místě je dále vhodné připomenout, že v rámci výuky češtiny pro cizince lze v závislosti na podmínkách konkrétního kurzu též vstupovat do oblasti dialektů češtiny prostřednictvím lidových písní. Kamenem úrazu při tvorbě autentických výukových materiálů v oblasti češtiny pro cizince se může stát hybridní vyjadřování, tj. stylově nepřiměřené míšení kódů v projevech rodilých mluvčích. Daná skutečnost značně ztěžuje učitelům využívání např. videozáznamů při výuce. Někteří z autorů se ve svých příspěvcích zmínili o tom, že případné míšení kódů v projevech cizinců může způsobovat negativní percepce u rodilých mluvčích, ačkoliv se jej i oni sami dopouštějí. Nicméně problém hybridního vyjadřování mnohdy i vysokoškolsky vzdělaných rodilých mluvčích a jeho dopady na výuku češtiny nebyly ve sborníku dostatečně zdůrazněny. Velmi cenná a přínosná je bibliografie, která je v publikaci shromážděna autory jednotlivých příspěvků. Chybí zde ovšem odkaz na text, který je v daných souvislostech rovněž významný. Je jím appendix k Tahalově mluvnici češtiny pro cizince (*A Grammar of Czech as a Foreign Language* /2010: 245–253/). Appendix představuje zkrácenou verzi původního česky psaného autorova článku *Prostá úvaha o obecné češtině* (Tahal 2000). S přihlédnutím k výše uvedeným skutečnostem a mnoha

3 Výzkum využití jazykových variant ve zmíněné oblasti by mohl přinést velmi zajímavá a inspirativní zjištění. V mezích předkládané recenze není prostor pro výraznější připomenutí naznačeného segmentu.

dalším autentickým jazykovým projevům lze na závěr vyslovit požadavek, aby byly v rámci lingvodidaktického přístupu adekvátně využívány (nikoliv ovšem míšeny) všechny jazykové variety v co nejširších funkčních mezích.

BIBLIOGRAFIE:

- Ammon, U. (2005): Standard und Variation: Norm, Autorität, Legitimation, in: Eichinger, L. — Kallmeyer, W. (eds.), *Standardvariation. Wie viel Variation verträgt die deutsche Sprache?* Berlin — New York: De Gruyter, s. 28–40.
- Beneš, M. — Prošek, M. — Smejkalová, K. (2013): Kodifikace a její role v současné společnosti, in: Uličný, O. a kol. (eds.), *Komunikační situace a styl. Studie k MMČ*, Olomouc: Univerzita Palackého, s. 15–24. [online] [cit. 2017-01-30] Dostupné z [www: <https://sites.google.com/site/mluvnicecestiny>](https://sites.google.com/site/mluvnicecestiny).
- Cambridge ESOL (2013): *Principles of Good Practice. Quality management and validation in language assessment*. [online] [cit. 2016-06-18] Dostupné z [www: <http://www.cambridgeenglish.org/images/22695-principles-of-good-practice.pdf>](http://www.cambridgeenglish.org/images/22695-principles-of-good-practice.pdf).
- Cvrček, V. a kol. (2010/2015): *Mluvnice současné češtiny*. Praha: Karolinum.
- Nekvapil, J. (2010): O historii, teorii a modelech jazykového plánování, *Slovo a slovesnost* 71. 1, s. 53–73.
- Nekvapil, J. (2016): Varieta, in: Karlík, P. — Nekula, M. — Pleskalová, J. (vyd.), *Nový encyklopedický slovník češtiny*, Praha: Nakladatelství Lidové noviny.
- Štícha, Fr. a kol. (2013): *Akademická gramatika spisovné češtiny*. Praha: Academia.
- Tahal, K. (2000): Prostá úvaha o obecné češtině, in: *Meddelanden fran Slaviska institutionen*, Nr. 36/1, Stockholm: Bohemistik i Stockholm, Studier i sprak och literatur, s. 7–51.
- Tahal, K. (2010): *A Grammar of Czech as a Foreign Language*. Ústí nad Labem: Factum.CZ, s. r. o. [online] [cit. 2019-03-27] Dostupné z [www: <https://www.yumpu.com/en/document/read/38178285/a-grammar-of-czech-as-a-foreign-language-karel-tahal>](https://www.yumpu.com/en/document/read/38178285/a-grammar-of-czech-as-a-foreign-language-karel-tahal).